

Nr 247.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående inlösen av Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds aktier i Luosavaara-Kiirunavaara aktiebolag; given Stockholms slott den 9 mars 1945.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bifogade utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Ernst Wigforss.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 9 mars 1945.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, RUBBESTAD, OHLIN, ERLANDER, DANIELSON, ANDRÉN.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter *fråga om inlösen av de Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund (TGO) tillhöriga aktierna i Luosavaara-Kiirunavaara aktiebolag (LKAB) samt anför därvid följande.*

Inledning.

Rättsförhållandet mellan staten och TGO såsom hälftendelägare i LKAB regleras för närvarande genom avtal av den 29 juni 1927 med tillägg den 12 maj 1932, den 30 juni 1934, den 18 juni 1937 och den 29 april 1938.¹ Enligt

¹ Därjämte brytes, efter särskild överenskommelse med staten enligt skrivelser den 9 december 1942 och den 6 maj 1943, fosforrika malmer för tillgodoseende av landets behov av gödningsmedel under rådande krigstid.

§ 25, mom. 1 i förstnämnda avtal, äger staten den 30 september 1947 och sedermera vart tionde år rätt att inlösa TGO tillhöriga aktier i LKAB. Vill staten begagna denna rätt, har staten att därom göra bindande tillsägelse hos TGO senast två år före inlösningsdagen. Staten har alltså att före den 30 september 1945 taga ställning till frågan, huruvida staten skall begagna den möjlighet att bliva ensam ägare till de lappländska malmfälten, som nu för första gången inträder.

Innan jag går in på frågan om de allmänna skälen för och emot ett förvärv av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB, finnes det anledning att närmare belysa utvecklingen av rättsförhållandet mellan staten och malmbolagen samt inlösningsproblemets rent ekonomiska innebörd. Efter en *historisk översikt* torde jag därvid först få erinra om *de regler rörande inkomstfördelningen mellan staten och TGO som för närvarande gälla respektive som komma att gälla efter den 30 september 1947, för den händelse inlösen ej äger rum*. Därefter kommer jag att framlägga vissa *beräkningar rörande inlösningssummans storlek samt möjligheterna att tillfredsställande förränta denna*.

Historisk översikt.

Utvecklingen fram till år 1902. Genom resolutioner år 1882 och 1883 erhöles enskilda personer rättighet att anlägga en järnväg från Ofoten i Norge till Luossavaara och Kiirunavaara malmfält samt därifrån genom Gällivare malmfält fram till Luleå stad. Koncessionen överläts sedermera å ett utländskt bolag, men då detta icke fullgjorde i koncessionen föreskrivna villkor om banans fullbordande inom viss tid, inköptes under år 1891 — efter där- om av Kungl. Maj:t i proposition framlagt förslag, vilket bifölls av riksdagen — järnvägsanläggningen i befintligt skick av staten. Vid statens övertagande var bandelen Luleå—Boden fullbordad och å sträckan Boden—Gällivare kunde godstransporter äga rum.

Med anledning av en av enskilda år 1892 gjord framställning om koncession å en järnvägsanläggning mellan Luossavaara och Vassijaure, hemställde riksdagen i en skrivelse till Kungl. Maj:t år 1893 att — med avseende å den betydelse i politiskt, strategiskt och ekonomiskt hänseende, som varje järnväg av annan än lokal beskaffenhet i Norrbottens län måste anses äga — riksdagen måtte lämnas tillfälle att yttra sig innan koncession meddelades å järnväg inom sagda län, som icke vore av endast lokal betydelse. Koncessionsansökan återkallades sedermera av sökandena.

År 1896 gjordes hos Kungl. Maj:t av vissa enskilda personer en ny framställning om rätt att få anlägga en järnväg från Gällivare över Luossavaara och Kiirunavaara malmfält till riksgränsen i närheten av sjön Vassijaure. Sökandena anhöllo samtidigt hos norska regeringen om koncession för en fortsättning av järnvägen fram till Ofoten. I en till 1897 års riksdag avlämnad proposition framhöll föredragande departementschefen bl. a. följande.

Av den nu lämnade redogörelsen för vad i ärendet förekommit framgår, att huvudsakliga ändamålet med anläggandet av ifrågavarande järnväg är att bereda en möjlighet för tillgodogörandet av de malmtillgångar vid Luossavaara och Kiirunavaara, vilka nu till följd av brist å kommunikationer ligga oanvända. Den i ärendet förebragta utredningen giver vid handen, att å ena sidan dessa malmtillgångar äro högst betydande, och vad sökandena anført angående världsmarknadens behov av järnmalm torde å andra sidan ådagalägga, att samma malms utsläppande i marknaden, även till den största utsträckning sökandena ifrågasatt, icke bör kunna utöva någon menligare inverkan på vår övriga inhemska bergsmannanäring, i allt fall icke sådan att därur kan hämtas någon anledning att staten skulle äga befogenhet att förhindra tillgodogörandet av dessa malmrikedomar. — — —

På sätt redan riksdagen uti sin förut omförmälda skrivelse av den 19 april 1893 ansett, tala politiska och militära skäl för, att en sådan bana som den ifrågavarande, vilken genomgår en gränsprovins, redan från början äges av staten och att således dess anläggning sker genom statens försorg, och detta så mycket hellre, som svårigheter väl torde möta att meddela bestämmelser fullt effektiva att förhindra en eventuell inblandning från utlandet, därest, när fråga om inlösen av banan uppkomme, utländskt kapital vore i densamma intresserat.

Naturligt synes ock att, då svenska staten funnit sig manad att inlösa banan Luleå—Gällivare, samma skäl, som talade för detta inköp, i om möjligt än högre grad förefinnas, att nämnda banas fortsättning mot Västerhavet även befinner sig i statens ägo. Om än, såsom förut är antytt, banans räntabilitet blir beroende av transporten av malm från fyndigheter, som tillhöra enskilda, lärer dock ej möta svårighet att med dem träffa sådan överenskommelse, att en malmtransport i tillräcklig omfattning kommer till stånd; och tydligen måste en dylik överenskommelse alltid ha blivit tillvägabragt, innan den föreslagna banbyggnaden kan taga sin början.

Kungl. Maj:t hemställde, att riksdagen måtte bevilja ett anslag å 40 000 kronor för ytterligare utredning i ärendet. Riksdagen biföll detta förslag samt uttalade i samband härmed bl. a.

Av vad sålunda blivit yttrat torde framgå att, om banan skall anläggas, detta enligt riksdagens åsikt bör ske icke genom enskildas utan genom statens försorg; och har riksdagen till följd härav bifallit Eders Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag med det villkor likväl, att undersökningen utsträcker till att även omfatta, huru staten skall bereda sig garanti för att icke malm-brytningen av en eller annan orsak för mycket inskränkes eller till och med avstannar, utan att staten i sådant fall kan ingripa.

1898 års riksdag förelades därefter genom proposition förslag till byggnad av en järnväg från Gällivare förbi Luossavaara och Kiirunavaara malmfält i riktning mot Ofoten, dock med förbehåll för att från norsk sida fattades beslut om anläggande av en anslutande järnväg från riksgränsen till Ofoten. Efter förhandlingar med Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag hade vidare ingåtts en villkorlig överenskommelse, enligt vilken staten åtog sig att sedan banan färdigställts å densamma frakta årligen högst 1 500 000 ton järnmalm samt den materiel och bränsle som erfordrades för bolagets rörelse. Bolaget skulle — utöver ränta och amortering å anläggningsskapitalet — gälda underhållskostnaderna samt den driftkostnad, som belöpte å för

bolagets räkning verkställda transporter, ävensom den förlust som kunde uppkomma å annan trafik å banan.

Statsutskottet avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag och hänvisade bl. a. till att nödig materiel icke för det dåvarande syntes kunna anskaffas inom landet »utan måste densamma då till stor skada för den svenska industrien inköpas från utlandet». Utskottet betonade dock att det vore satt utom all fråga, att järnvägen, därest den en gång skulle komma till utförande, borde anläggas genom statens och icke genom enskildas försorg. Nio ledamöter av utskottet reserverade sig för bifall till Kungl. Maj:ts förslag med vissa justeringar, bl. a. innebärande en nedsättning av den årliga maximikvantiteten transporterad malm från 1 500 000 till 1 200 000 ton järnmalm. Riksdagen biföll det i utskottet av reservanterna framlagda förslaget och anvisade medel för banans påbörjande.

Statens ställning såsom ägare till malmbanan i förening med de ekonomiska konsekvenserna av de med bolagen träffade överenskommelserna om villkoren för utnyttjande av banan blev av stor vikt för den fortsatta utvecklingen av statens förhållande till bolagen. Det må nämnas att kostnaderna per ton transporterad malm blevo väsentligt högre än beräknat. Detta berodde på att de verkliga anläggningskostnaderna för järnvägen avsevärt överstego de kalkylerade, och genom maximeringen av den årliga malmkvantiteten kunde bolagen icke förbättra sitt läge genom en ökad brytning. Detta förhållande återspeglades i nästa etapp av malmfrågans utveckling.

Malmfrågans behandling 1902 och 1903. År 1902 träffades mellan staten, å ena sidan, samt LKAB, aktiebolaget Gällivare malmfält och Mertainens gruvaktiebolag, å andra sidan, preliminära avtal angående inköp av nämnda bolags fasta egendom samt gruvor och inmutningar m. m. Avtalsbestämmelserna voro i huvudsak av följande innehåll. Köpeskillingen skulle utgöra 21 600 000 kronor och gäldas kontant eller medelst statsobligationer. LKAB skulle erhålla rätt att under 40 år mot en årlig arrendesumma av 650 000 kronor och under vissa villkor i övrigt bearbeta samtliga inom Luossavaara—Kiirunavaara malmfält belägna fyndigheter. Aktiebolaget Gällivare malmfält skulle erhålla motsvarande upplåtelse mot en årlig arrendesumma av 250 000 kronor i vad avsåge Gällivare malmfält. Brytningsrätten var maximerad men en viss ökning kunde ske mot att royalty utginge. Avsikten var att hela köpeskillingen skulle kunna gäldas genom de under arrendetiden till staten erlagda arrendeavgifterna. I köpet skulle icke ingå bolagen tillhöriga, ovan jord befintliga maskiner, kraftstationer, verkstäder m. m., men staten skulle äga inlösa denna egendom vid arrendets upphörande för ett belopp om högst 6 000 000 kronor. — Överenskommelserna innefattade vidare vissa av arrendeavtalen betingade ändringar i 1898 års fraktavtal.

Bolagen godkände avtalen, men besluten förklarades skola vara förfallna, om överenskommelsen icke godkändes av 1902 års lagtima riksdag. Ärendet anmälades den 9 maj 1902 för Kungl. Maj:t, som med hänsyn till att ytterligare utredningar i olika avseenden ansågos erforderliga och att dessa icke

kunde komma till stånd under den korta tid, som kunde antagas återstå av riksdagens samvaro, fann att någon framställning till riksdagen i ämnet icke borde ifrågakomma. De med bolagen preliminärt träffade överenskomelserna hade sålunda förfallit.

I en framställning till Kungl. Maj:t i april 1903 meddelade trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, att bolaget träffat ett avtal, varigenom omkring 90 procent av aktierna i vardera LKAB och aktiebolaget Gällivare malmfält komme att innehas av trafikbolaget. För att de båda gruvbolagens rörelser skulle kunna fortsättas vore enligt trafikbolagets mening vissa ändringar av gällande fraktavtal nödvändiga. Därjämte hemställdes om ett statslån å 20 miljoner kronor till de båda gruvbolagen. Staten skulle i samband härmed bli representerat i TGO:s styrelse, och i bolagsordningen skulle intas bestämmelser om förbud för utlänning att äga aktier i bolaget. Om bolaget skulle vilja sälja omförmälda aktier i de båda gruvbolagen, skulle i första hand staten ha rätt att övertaga dem till högst parikurs. Bolagets anhållan om statslån motiverades främst med att ett lån å 20 miljoner kronor knappast skulle kunna upptagas inom landet och att bolaget — trots att detta annars säkerligen vore möjligt — icke ville ta i anspråk utländskt kapital för genomförande av transaktionerna.

I en proposition till 1903 års riksdag framlade därefter Kungl. Maj:t förslag till avtal mellan staten samt LKAB, aktiebolaget Gällivare malmfält och TGO, enligt vilket de två förstnämnda bolagen bl. a. skulle erhålla det begärda statslånet om 20 miljoner kronor mot borgen av TGO, varjämte — förutom viss annan säkerhet — de av sistnämnda bolag förvärvade aktierna skulle utgöra säkerhet för lånet.

Flera motioner i ämnet väcktes i riksdagen (bl. a. av herrar Lithander, Roos och Bisert). I samtliga dessa föreslogs, att staten i stället för att lämna lån till trafikbolaget skulle helt eller delvis överta aktierna i de båda gruvbolagen.

Statsutskottet föreslog riksdagen att avslå Kungl. Maj:ts förslag, men nio ledamöter reserverade sig för bifall till propositionen med vissa ändringar och tillägg. Första kammaren beslöt att visa ärendet åter till utskottet, medan andra kammaren biföll utskottets förslag. Frågan hade sålunda fallit. I sitt utlåtande anförde statsutskottet bl. a. följande.

De anspråk, som enligt den kungl. propositionen ställas på statens medverkan för att trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund skall kunna genom definitivt avslutande av nu ifrågasatt köp komma i besittning av aktiemajoritet inom aktiebolaget Gällivare malmfält och Luossavaara—Kiirunavaara aktiebolag, äro enligt utskottets uppfattning synnerligen stora. Närmast och direkt går propositionen ut på beviljande för detta ändamål av ett högst betydande låneunderstöd till de båda norrbottniska malmbolagen. Det är en helt och hållet ny väg riksdagen skulle beträda genom att sålunda till enskilda industriella företag lämna försträckning, och utskottet kan icke undgå att hysa betänkligheter med avseende å de följder, vartill statens inträde på denna väg kan komma att leda. Under inga förhållanden torde en sådan åtgärd böra beslutas, så vida man ej är fullt förvissad att för staten synnerligen viktiga ändamål därigenom skulle vinnas.

Malmfrågans behandling 1906 samt 1907 års malmavtal. Ett nytt förslag till avtal mellan staten och förenämnda tre bolag förelades genom proposition 1906 års riksdag. Föredragande departementschefen framhöll därvid bl. a.

Vid de förda underhandlingarna har från statens sida framför allt gjorts gällande vikten av att staten i så stor omfattning, som vore möjlig, kunde förvärva den högst ansevärda, för landets framtida industriella utveckling utomordentligt betydelsefulla egendom, som de norrbottniska gruvfälten utgöra. Möjligheten för staten att genast förvärva dessa gruvfält och själv eller genom annan tillgodogöra sig den malm, som gruvfälten innehålla, måste dock bli förknippad med en så ofantlig penningutgift, att staten näppeligen syntes för närvarande kunna inlåta sig därpå. Ett köp av ifrågavarande bolags alla gruvfält syntes således icke kunna ifrågasättas; ej heller kunde ett omedelbart partiellt förvärfv av gruvfälten påtänkas, enär jämväl i detta fall, om köpet skulle avse en betydlig del av malmfälten, vilket uppenbarligen vore nödigt, om ett statsförvärfv av malmfälten skulle få den betydelse, som därmed avsetts, en mycket ansevärd köpesumma måste ifrågakomma.

Det blev därför också snart uppenbart, att, om det skulle vara möjligt att för statens räkning förvärva den väsentligare delen av malmfälten, utan att högst betydande penningssummor nu behövde därför utgivas, ett sådant förvärfv allenast kunde komma till stånd genom att bolagen först tillgodogjorde sig en del av malmtillgången.

Avtalsförslaget innebar i huvudsak, att staten efter 50 år utan någon ersättning skulle bli ägare till såväl gruvfälten som gruvdriften tillhörande fast och lös egendom; brytningsrätten skulle under mellantiden vara begränsad. Redan fr. o. m. år 1911 skulle staten erhålla en viss del av vinsten å gruvbrytningen, och staten förbehölls dessutom lösningsrätt efter år 1924. I avtalet ingingo i övrigt bestämmelser rörande fraktsatserna för malmtransporterna samt utfästelse rörande restitution av ev. exporttull å LKAB:s norrbottensmalm.

Statsutskottet avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag med följande motivering.

Då statsutskottet först den 12 innevarande maj fått till förberedande behandling mottaga Kungl. Maj:ts förevarande proposition, har det icke varit för utskottet möjligt att under den korta tid, som kunnat ägnas åt denna vittomfattande fråga, fullständigt intränga i densamma, så att utskottet med säkerhet kan bedöma hela innebörden av den föreslagna uppgörelsen och dess konsekvenser i ekonomiskt, statsfinansiellt och politiskt hänseende. Denna fråga är emellertid för vårt land av så stor och på skilda områden ingripande betydelse, att det måste synas betänkligt, om utan grundlig prövning från riksdagens sida ett beslut skulle fattas, varigenom hithörande förhållanden bleve definitivt eller för en så lång framtid som femtio år reglerade.

Reservation för bifall till propositionen avgavs av nio ledamöter, men båda kamrarna följde utskottets förslag.

Kungl. Maj:t framlade i proposition till 1907 års riksdag ånyo ett förslag till avtal mellan staten och de tre bolagen. I samband därmed anförde föredragande departementschefen bl. a.

Länge har den önskan hysts, att staten själv måtte komma i besittning av ifrågavarande malmfält. Med det värde, de numera erhållit, torde det emel-

lertid icke längre kunna ifrågasättas, att staten skall omedelbart inköpa desamma. Det har därför gällt att träffa en anordning, varigenom staten, med mindre upppoffringar än ett dylikt köp skulle medföra, kunde komma i tillfälle att förvärva malmfälten. Detta syfte har vunnits därigenom att staten från och med den dag, det upprättade kontraktet skulle träda i tillämpning, eller den 1 januari 1908 varder ägare av halva aktiekapitalet i det bolag, till vilket överlåtas samtliga de malmfält, som icke redan nu med full äganderätt överlämnas till staten. Genom den staten tillförsäkrade rätt att efter 25 år jämväl tillösa sig den återstående hälften av de samma bolag tillhöriga malmfälten, har staten härjämte satts i tillfälle att för ett skäligt pris inom en icke alltför avlägsen tidpunkt erhålla full äganderätt över hela den ifrågavarande nationalrikedomen.

Det har vidare varit av synnerlig vikt att tillse, att, därest möjlighet skulle yppa sig att i mera avsevärd omfattning inom landet förädla malmen från ifrågavarande berg, en dylik möjlighet icke skulle varda utesluten redan därigenom, att det malmägende bolaget funne det för sig ekonomiskt fördelaktigast att exportera all malm. Detta intresse har tillgodosetts dels genom skyldighet för bolaget att på begäran leverera malm till köpare inom landet för samma pris, som bolaget skulle erhålla av utländska köpare, och dels framförallt därigenom att staten, såsom nämnts, med full äganderätt eller i fråga om ett malmfält med full dispositionsrätt redan nu bekommit åtskilliga, synnerligen givande malmtillgångar.

Slutligen har det varit önskligt, att staten redan från början erhöle inkomster av den ifrågavarande malmexporten. I sådant avseende har avtalats om en viss till statskassan ingående avgift för hälften av den malm, som brytes och exporteras, eller således den malm, som jämlikt gruvestadgan skulle tillkomma vederbörande jordägare, varförutom de betingade järnvägsfrakterna tillförsäkra staten en avsevärd inkomst.

För de fördelar, av vilka staten sålunda skulle komma i åtnjutande, ha bolagen huvudsakligen betingat sig, förutom medgivandet av ökad malmexport, dels den jordägarandel, som staten äger inom vissa i förevarande malmfält befintliga utmål och gruvor, vilken jordägarandel emellertid skulle överlåtas till ett bolag, vari staten skulle komma att äga halva aktiekapitalet, dels ock förbindelse från statens sida att icke åsätta malm från gruvfälten exporttull.

Av riksdagshandlingarna framgår att framför allt frågan om exporttull spelat en avgörande roll vid utformningen av den uppgörelse som förelades riksdagen för godkännande. Denna fråga hade ganska tidigt förts in i diskussionen under framhållande av att en exporttull vore det främsta medlet att motverka olägenheterna av utländska intressen i de svenska malmfälten.

Under åren 1908—1937 skulle den staten tillkommande utdelningen bestämmas genom till beloppet fixerade avgifter å halva den under varje år brutna kvantiteten malm. År 1932 skulle staten dock äga rätt att inlösa samtliga TGO eller aktiebolaget Gällivare malmfält tillhöriga aktier i LKAB, men om staten icke begagnade sig av denna inlösningsrätt skulle avtalet gälla i huvudsak oförändrat till år 1937. Från denna tidpunkt skulle staten inträda i fullt utövande av sina rättigheter och skyldigheter som aktieägare och äga samma rätt till utdelning av uppkommande vinst som övriga aktieägare. Ny rätt till inlösen skulle tillkomma staten år 1942.

Det i propositionen framlagda förslaget tillstyrktes av statsutskottet, som an-

såg att det innefattade mycket beaktansvärda fördelar för staten och att den föreslagna lösningen på det hela taget borde anses vara för det allmänna tillfredsställande. Fyra utskottsledamöter yrkade i avgiven reservation på vissa ändringar i bestämmelserna rörande förfarandet vid beräkningen av inlösningsbeloppet. Riksdagen anslöt sig till utskottets förslag.

Utvecklingen från 1907 till 1927 års malmavtal. Genom under åren 1908, 1911, 1913 och 1918 ingångna överenskommelser vidtogos vissa ändringar i och gjordes vissa tillägg till 1907 års avtal. Vid 1922 års riksdag framlade Kungl. Maj:t i proposition ett förslag innefattande väsentliga förändringar av det gamla avtalet, framför allt med avseende å den staten tillkommande inlösningsrätten. Den tidigaste tidpunkten för inlösen föreslogs sålunda uppskjuten fyra år eller till 1936, varjämte viss justering av den till grund för lösensummans beräkning liggande tidsperioden skulle medges. Å andra sidan skulle staten enligt förslaget erhålla ökad representation i malmbolagets styrelse och den skulle även få rätt att vid inlösen överta en del av trafikbolagets tonnage och erforderlig handelsorganisation. Vidare skulle en uppmjukning ske av bestämmelsen i 1907 års avtal att hela lösesumman skulle erläggas på en gång och staten i stället erhålla möjlighet att fördela denna på längre eller kortare tid efter eget val. Det framlagda förslaget innehöll även bestämmelser rörande bl. a. gruvdriftens uppehållande vid Gällivare samt vissa riktlinjer för reglering av uppkommen tvist mellan statens järnvägar och malmbolaget.

På förslag av statsutskottet beslöt riksdagen godkänna det i propositionen framlagda förslaget.

I proposition till 1927 års riksdag underställde Kungl. Maj:t riksdagen ett nytt förslag till avtal. Härvid framhöll föredragande departementschefen bl. a. följande:

Under de år, som förflutit efter 1922, synes behövligheten av en revision utav de nu gällande avtalen hava gjort sig än mera kännbar. Detta sammanhänger framför allt därmed, att den tid, då staten äger inlösa stamaktierna i malmbolaget, allt mer och mer närmar sig. Även om staten år 1936 icke skulle begagna sig av sin inlösningsrätt, inträder likväl från och med år 1938 en kraftig förskjutning av kontrahenternas rättsställning. Under det att dessförinnan statens rätt till utdelning å de staten tillhöriga preferensaktierna är begränsad till en viss avgift å hälften av den brutna malmen och stamaktieägarna uppbära nettovinsten i övrigt, skall efter 1937 års utgång vinsten delas lika mellan stam- och preferensaktieägarna. I den föreliggande situationen måste det givetvis vara av ett stort ekonomiskt intresse för stamaktieägarna att i möjligaste mån driva upp vinsten å företaget under de år, då denna i huvudsak skall tillfalla dem. Vad som kräves för att tillgodose företagets framtida utveckling kan därvid lätt komma att stå tillbaka. Frestelsen för stamaktieägarna att låta dylika företaget såsom sådant ovidkommande synpunkter inverka på företagets skötsel, är desto större som de ensamma skola ansvara för alla kostnader, som nedläggas å företaget under ifrågavarande tid. Det kan givetvis befaras, att nyanläggningar eller förbättringar, vilka för bolagets framtida verksamhet kunna vara synnerligen önskvärda men som icke äro oundgängligen nödvändiga, få stå tillbaka ju

mer man nalkas tiden för en eventuell inlösen, enär ju bolaget icke kan beräkna att amortera dem till nämnda tidpunkt. En särskild olägenhet framträder därvid med hänsyn till en kommande djupbrytning. Så vitt nu kan bedömas torde man i början av 1940-talet nödgas övergå från dagbrytning till djupbrytning. Förberedelserna för en dylik brytning taga en avsevärd tid i anspråk; man torde få räkna med minst tre à fyra år. Emellertid lär det vara av vikt att redan tidigare inrätta sig för en småningom skeende övergång till djupbrytning, icke minst med hänsyn till önskvärdheten att upplära en arbetarstam vid den betydligt mera invecklade djupbrytningen. Under nuvarande förhållanden kan det icke förväntas, att de enskilda skola nedlägga några kostnader för förberedelsearbeten för djupbrytning.

Till de olägenheter, som på sätt nu sagts äro förenade med de nuvarande avtalsbestämmelserna, kan läggas, att dessa bestämmelser visat sig utgöra ett betänkligt hinder för en klok skötsel av malmbolagets malmförsäljningspolitik.

— — — De i avtalen fastställda begränsningarna för brytningskvantiteten lägga icke något hinder i vägen för bolaget att tillgodose det förefintliga malmbehovet. Vissa andra bestämmelser göra emellertid att bolaget icke kommer att bryta och tillgodogöra sig den erforderliga kvantiteten. — — — För en ökning av brytningen erfordras dyrbara nyanläggningar. Då kostnaderna härför enligt nu gällande avtal måste vara slutamorterade till 1936 års utgång, hava stamaktieägarna under nuvarande förhållanden icke något att vinna genom en ökad brytning. — — —

Även ur en annan synpunkt har det för bolaget mött svårigheter att med nu gällande bestämmelser driva en rationell försäljningspolitik. — — — Malmbolaget anser sig emellertid icke med nu gällande statsavtal kunna avsluta kontrakt för längre tid. Bortsett från att bolaget som nämnt förmenar sig icke kunna bryta tillräckliga kvantiteter för tillgodoseende av behovet för tiden till 1937, föreligger praktiskt taget icke möjlighet för bolaget att sluta avtal om leverans av malm för tiden efter 1937. För denna tid har nämligen omfattningen av den kvantitet malm bolaget skall äga rätt att bortfrakta å järnvägen Svartön—Riksgränsen icke blivit fastställd, ej heller hava järnvägsfrakterna reglerats.

— — — Huvudsyftet med det nya avtalet har varit att träffa anstalter, vilka äro ägnade att upphäva den bestående intressesättningen mellan staten såsom ägare av preferensaktierna i malmbolaget och trafikbolaget såsom ägare av stamaktierna. Å ömse sidor har man därvid kommit till den bestämda uppfattningen, att det för vinnande av åsyftat resultat icke gives något verk sammare medel än att söka ordna förhållandet mellan preferensaktieägarna och stamaktieägarna på ett sådant sätt, att deras inbördes rättsställning, till skillnad mot vad nu gäller, i stort sett blir densamma under hela kontrakts-tiden. Med utgångspunkt från detta betraktelsesätt har överenskommit, att staten såsom ägare av halva aktiekapitalet redan från och med den 1 oktober innevarande år principiellt skall behandlas såsom hälftendelägare i malm-bolaget d. v. s. komma i åtnjutande av samma rättigheter och vara underkastad samma skyldigheter, som förefinnas för trafikbolaget i egenskap av ägare av den andra hälften av aktiekapitalet.

Statsutskottet tillstyrkte det i propositionen framlagda avtalsförslaget med vissa justeringar, men elva ledamöter reserverade sig för avslag å propositionen. Riksdagens båda kamrar följde utskottets förslag.

Inkomstfördelningen mellan staten och TGO.

Nu gällande regler. Det grundläggande stadgandet rörande LKAB:s rätt till malmbrytning vid gruvfälten Kiirunavaara, Gellivare och Luossavaara återfinnes i § 3 av 1927 års avtal.

För all malm som bolaget enligt denna bestämmelse bortfraktar under tiden 1 oktober 1927—30 september 1947 skall bolaget erlägga *royalty* till staten med 1 krona 50 öre (§ 4).

Staten och TGO äga vardera hälften av aktierna i LKAB. Statens aktier äro preferensaktier, TGO:s stamaktier. Beträffande fördelningen av *utdelningen* mellan preferens- och stamaktieägare stadgas (§ 5), att LKAB:s utdelningsbara nettovinst, efter royalty, skatter och avskrivningar, för varje särskilt bokslutsår skall så fördelas, att staten såsom preferensaktieägare får ett belopp per ton, som med 75 öre understiger halva nettovinsten per ton. Återstoden av nettovinsten tilldelas TGO såsom innehavare av stamaktierna.

Innebörden av denna bestämmelse är den, att om vinsten (inklusive royalty) uppgår till eller överstiger 3 kronor per ton, delas densamma lika mellan de båda delägarna, fastän statens andel delvis utgår i form av royalty. Om däremot vinsten något år understiger 3 kronor per ton, får staten sin royalty oavkortad och TGO endast vad som eventuellt må återstå. Även om bokslutet skulle utvisa förlust, är staten bibehållen vid sin rätt till royalty. Denna statens ställning har, närmast på grund av det i ekonomiskt hänseende ogynnsamma driftsresultatet några år under förra hälften av 1930-talet, medfört, att av LKAB:s sammanlagda vinst under tiden $\frac{1}{10}$ 1927— $\frac{30}{9}$ 1944 svenska staten erhållit i utdelning och royalty i runt tal 26 miljoner kronor mera än TGO (de båda kontrahenterna ha lyftat 210,4 miljoner kronor, respektive 184,4 miljoner kronor).

Den här refererade bestämmelsen i 1927 års malmavtal förutsätter i princip, att hela vinsten utdelas. Genom en bestämmelse i 1932 års avtal, till vilken jag i det följande återkommer, ha vissa möjligheter öppnats för fondering av vinstmedel.

Inkomstfördelningen mellan staten och TGO är ej fullständigt reglerad genom de angivna bestämmelserna om royalty och utdelning. Även vissa fraktbestämmelser måste sålunda i detta sammanhang uppmärksammas.

I 1927 års avtal (§ 13, mom. 2) stadgas, att om efter den 30 september 1937 medelförsäljningspriset fritt ombord (exklusive agentprovision) för under ett bokslutsår från Narvik och Svartön skeppade malmkvantiteter från bolagets gruvfält överskjutit 16 kronor 75 öre per ton, skall bolaget för varje bortfraktat ton malm i form av en *fraktökning* till statens järnvägar erlägga ett belopp motsvarande en femtedel av angivna överskott. Denna extra vinstandel har under tiden $\frac{1}{10}$ 1937— $\frac{30}{9}$ 1944 uppgått till 48,3 miljoner kronor.

I avtalen ha vidare inryckts bestämmelser om fraktgarantier. Det stadgas i 1927 års avtal å ena sidan, att LKAB är berättigat utfrakta malm mot vissa

angivna fraktsatser (§ 13). Å andra sidan åligger det bolaget (§ 14) att — därest den sammanlagda inkomsten av järnvägen Svartön—Riksgränsen med angivna bibanor under något år från och med den 1 januari 1927 räknat skulle understiga kostnaden för järnvägens drift och underhåll, däri inräknad avsättning till förnyelsefond, jämte ränta å nuvarande och blivande anläggningskostnad för järnvägen, innefattande jämväl alla statens upplags-, lossnings- och lastningsanordningar å Svartön — erlægga ett *frakttillägg* motsvarande underskottet. Räntan skall därvid för tiden från den 1 januari 1938 beräknas efter 6 procent, därest den av bolaget under respektive år bortfraktade malmkvantiteten icke överstigit 5 miljoner ton, och i annat fall efter 6 procent jämte $\frac{1}{20}$ procent därutöver för varje påbörjat hundratusental ton av bolaget fraktad malm över 5 miljoner ton. LKAB:s skyldighet att svara för frakttillägget blir i sista hand icke beroende av resultatet av varje särskild kalenderår för sig. Slutligt avgörande bli statens järnvägars sammanlagda kostnads- och räntebelopp i förhållande till inkomsten under femårsperioder, av vilka den första omfattade åren 1927—1931. Vidare begränsas LKAB:s skyldighet i nu ifrågavarande hänseende på i avtalet närmare angivet sätt, därest bolagets utskeppning över Narvik och Svartön till följd av krig eller blockad under något år icke uppgått till 5 miljoner ton.

Från den 1 oktober 1947 gällande regler. I händelse inlösen av TGO:s aktier icke sker den 30 september 1947 och nuvarande aktiefördelning alltså kvarstår, skola nya regler för vinstfördelningen gälla. Statens rätt till royalty bortfaller sålunda och i samband därmed även specialbestämmelsen om TGO:s rätt till utdelning. Nettovinsten per ton malm (utan något föregående kostnadsavdrag för royalty) skall i stället, i vad den belöper på en under bokslutsåret bortfraktad kvantitet av intill 3,75 miljoner ton, delas lika mellan de båda kontrahenterna och, i vad den belöper på överskjutande kvantiteter, fördelas med två tredjedelar till staten och en tredjedel till TGO. Värdet för staten av denna vinstfördelning är svårt att exakt angiva. Förmånen kan dock ha ett betydande värde. Till jämförelse må omnämnas, att därest årsvinsterna under tiden $\frac{1}{10}$ 1927— $\frac{30}{9}$ 1944 fördelats enligt motsvarande grunder, skulle staten erhållit i runt tal 225 miljoner kronor och TGO 170 miljoner kronor.¹ Om jämförelsen begränsas till tioårsperioden $\frac{1}{10}$ 1934— $\frac{30}{9}$ 1944, då — med undantag för första året — rätten till royalty varit utan betydelse, skulle å staten belöpt 166,5 miljoner kronor och å TGO 125,3 miljoner kronor.

De i 1927 års avtal (§ 13 och § 14) införda bestämmelser om frakterna samt fraktökning och frakttillägg, vilka nyss refererats, upphöra att gälla den 30 september 1947. Frågan om fraktsättningens inverkan på inkomstför-

¹ Siffrorna äro ytterst approximativa, eftersom boksluten för de olika åren kommit att utvisa andra resultat, om till staten icke utgått royalty, vilken ju nu utbetalats även då någon bokförd vinst icke funnits. Denna utbetalning har sedan medfört en förskjutning i följande års bokslut.

delningen står alltså efter denna tidpunkt i princip öppen. Det har emellertid avtalats (§ 25 mom. 6), att TGO själv vid nämnda tidpunkt kan påkalla inlösen, för den händelse uppgörelse ej kan träffas om fraktsatserna och övriga i § 13 angivna villkor; inlösningsgrunderna bli i så fall ogynnsammare för TGO än om staten begagnat sin inlösningsrätt. Denna TGO:s rätt måste göras gällande före den 1 oktober 1946. Om staten icke senast sex månader därefter förklarat sig villig företaga av bolaget påfordrad inlösen, skola de tidigare fraktvillkoren äga fortsatt giltighet till nästa inlösningsstillfälle, den 30 september 1957.

Av de senast återgivna bestämmelserna följer, att TGO i viss, om än begränsad utsträckning kan öva inflytande på fraktsättningen efter den 1 oktober 1947, ehuru denna i princip överlämnats åt statens bestämmande.

Inlösningsens ekonomiska innebörd.

Gällande inlösningsregler. Gällande regler för statens respektive TGO:s rätt att påkalla inlösen den 30 september 1947 ha redan refererats. Det återstår här att ange efter vilka grunder inlösningssumman skall beräknas.

Vid inlösen på statens begäran. Lösesumman skall enligt 1927 års avtal (§ 25) beräknas å det efter 4 procent kapitaliserade värdet av medelnettovinsten (däri inberäknad till staten utbetalad royalty) under en föregående tioårsperiod. Emellertid skall icke hela vinsten tagas i beräkning, utan allenast vad som efter fördelning av vinsten å hela den i verkligheten brutna malmkvantiteten belöper å en kvantitet av i genomsnitt 4,25 miljoner ton för år räknat. Eftersom staten redan äger hälften av aktierna, är det vidare givetvis blott den på TGO belöpande hälften av vinsten, vars värde skall kapitaliseras.

Vinsten skall beräknas å den tioårsperiod, vars sista dag infaller två år före inlösningsdagen, d. v. s. i förevarande fall den 30 september 1945. Om emellertid bolagets utskeppning över Narvik och Luleå till följd av krig eller blockad under ett eller flera bokslutsår under tioårsperioden icke uppgått till 6 miljoner ton per år, skall vid beräkning av medelnettovinsten per ton i stället för sagda år medtagas motsvarande antal närmast före tioårsperioden liggande år, under vilka utskeppningen icke på angivet sätt påverkats. Då malmexporten på grund av kriget upphört under sistlidet år, synes det sannolikt, att TGO med åberopande av senast angivna bestämmelse skulle påyrka, att vinstberäkningsperioden bestämmas till tiden $\frac{1}{10}$ 1934— $\frac{30}{9}$ 1944.

De återgivna grunderna för beräkningen av inlösningssumman ha i viss mån modifierats genom 1932 års tilläggsavtal. 1927 års avtal bygger på förutsättningen, att all LKAB:s nettovinst utdelas och att alltså ingen fondering äger rum utöver den i gällande lag föreskrivna avsättningen till reservfond. Den begränsade fonderingen inom LKAB medförde svårigheter för bolaget att möta krisen i början av 1930-talet. För att skaffa bolaget erforderligt rörelsekapital tillsköt staten och TGO då vardera visst belopp genom utökning

av aktiekapitalet. Samtidigt öppnades möjligheter till fondering utöver avsättning till reservfond. Kapitalökningen och den vidgade fonderingen gjorde vissa kompletteringar av inlösningsbestämmelserna erforderliga. I 1932 års avtal stadgades därför, å ena sidan, att de båda delägarnas tillskott av nytt kapital, vilket ju komme att medföra ett i LKAB:s bokslut redovisat bättre resultat av bolagets verksamhet, icke skulle få medföra en förhöjning av lösesumman, och å andra sidan, att eftersom fonderade vinstmedel rätteligen tillkomme de båda parterna till hälften vardera, TGO i händelse av inlösen skulle erhålla gottgörelse för sin hälft av den icke utdelade utan fonderade vinsten (§ 6) jämte, med viss reservation, hälften av det lämnade kapitaltillskottet.

Vid inlösen på TGO:s begäran. Om inlösning skulle komma till stånd på TGO:s initiativ i anledning av att uppgörelse ej kunnat träffas i fraktfrågan, skola — såsom nyss framhållits — vissa för bolaget mindre gynnsamma inlösningsbestämmelser gälla. Den kvantitet malm, till vilken hänsyn skall tagas vid beräkningen av lösesumman, skall nämligen i så fall reduceras från 4,25 miljoner ton till 3,75 miljoner ton eller, därest under den till grund för inkomstberäkningen liggande tioårsperioden den sammanlagda fraktade kvantiteten malm icke uppgått till 37,5 miljoner ton, till en tiondel av den verkliga fraktade kvantiteten.

Lösesummans storlek vid tillämpning av gällande statsavtal. Inom TGO har verkställts en preliminär uppskattning av den lösesumma för TGO:s aktier i LKAB som vid inlösen 1947 skulle följa av bestämmelserna i 1927 års avtal. Enligt dessa beräkningar skulle det kapitaliserade värdet av hälften av vinsten å 4,25 miljoner ton per år under tiden $\frac{1}{10}$ 1934— $\frac{30}{9}$ 1944, vilket torde vara den vinstperiod som sannolikt kommer att läggas till grund för beräkningen av en eventuell lösesumma, uppgå till i runt tal 350 miljoner kronor.

Beräkningarna ha av statens representanter i LKAB:s styrelse underkastats en preliminär granskning, varvid vissa juridiska tolkningsfrågor underställts f. d. justitieråden N. Gärde och A. Lindhagen samt vissa bokföringstekniska spörsmål byråchefen i vattenfallsstyrelsen N. Helleberg och t. f. byråchefen i riksräkenskapsverket C. Murray. Denna granskning har givit vid handen, att olika meningar kunna råda i vissa delar. Divergenserna äro emellertid icke av sådan storleksordning, att de i detta sammanhang torde behöva upptagas till närmare behandling.

När den angivna beräkningen av lösesumman utgår från en malmkvantitet av 4,25 miljoner ton, bygger den på förutsättningen, att inlösen påkallas av staten. Om inlösen enligt tidigare återgivna regler i stället skulle komma att begäras av TGO och beräkningen sålunda grundas på en malmkvantitet av 3,75 miljoner ton, reduceras lösesumman från 350 miljoner kronor till drygt 300 miljoner kronor.

Såsom tidigare nämnts, kan en på angivna grunder beräknad lösesumma komma att modifieras på grund av förekomsten av fonderade vinstmedel. Enligt 1932 års avtal skall ju lösesumman ökas med hälften av den inom

bolaget fonderade vinsten m. m. Hur stor denna kan komma att vara den 30 september 1947 undandraget sig varje bedömande. Enligt av TGO verkställda beräkningar skulle vid inlösen per den 30 september 1944 TGO:s hälft av ifrågavarande medel, vilka till stor del investerats i rörelsen (inventarier, förberedande arbeten m. m.), ha uppgått till något över 90 miljoner kronor. På grund av att exporten från nämnda tidpunkt avstannat, komma fonderna med all sannolikhet att starkt nedgå under de tre år, som återstå till inlösningsdagen den 30 september 1947. I vilken omfattning detta kommer att ske, är i främsta rummet beroende på när malmexporten ånyo kan komma i gång.

Vid ett bedömande av inlösningsfrågan torde man med stöd av det anförda få räkna med att lösesumman, vid tillämpning av nu gällande avtal, skulle komma att uppgå till ungefär 400 miljoner kronor.

Förutsättningarna för en förräntning av lösesumman. Den första fråga, som uppkommer, när det gäller att bedöma, i vad mån en lösesumma av storleksordningen 400 miljoner kronor kan anses ekonomiskt motiverad, avser det *förräntningskrav* som bör uppställas. Utgår man från att statens lånekostnader ligga vid 3 å 3,5 procent och tar man vidare hänsyn till att avkastningen på ett realkapital av ifrågavarande slag måste lämna utrymme för skälig amortering, torde man närmast komma till att gruvdriften bör medgiva en förräntning efter 4 eller 5 procent av lösesumman, för att denna skall kunna anses motsvara det ekonomiska värdet i statens hand av TGO:s andel i gruvorna. Man har sålunda att undersöka möjligheterna att av gruvdriften erhålla en *merinkomst* av 16 å 20 miljoner kronor (4 respektive 5 procent av 400 miljoner kronor).

Om man utgår från medelvinsten per ton malm under tioårsperioden 1 oktober 1934—30 september 1944, vilken uppgick till, avrundat, 6 kronor 60 öre, motsvara nämnda belopp under i övrigt oförändrade omständigheter *malmkvantiteter* å 5,4 respektive 7,25 miljoner ton.¹ Kalkylen äger övervägande teoretiskt intresse, eftersom de starka löne- och prisförskjutningar som inträtt eller äro att motse medföra, att det angivna vinstbeloppet icke kan betraktas såsom ett mått på den sannolika vinsten under den kommande tiden.

Även bortsett från att vinsten på ett avgörande sätt influeras av utvecklingen av priser och löner, äger emellertid en schablonmässig kalkyl av den för förräntning erforderliga malmkvantiteten efter angivna linjer tydligen

¹ Med beaktande därav att, om inlösen icke sker, TGO skall för tiden efter den 30 september 1947 av nettovinsten erhålla hälften av vad som belöper på en under bokslutsåret bortfraktad kvantitet malm av 3,75 miljoner ton och blott en tredjedel av vad som belöper på överskjutande kvantiteter samt att vad staten rent siffermässigt vinner vid en inlösen motsvarar vad som eljest skulle utdelats till TGO, har beräkningen utförts sålunda: Upp till en kvantitet av 3,75 miljoner ton skulle TGO erhålla halva vinsten med 3 kronor 30 öre per ton, eller tillhoppa 12,58 miljoner kronor. För överskjutande kvantiteter erhåller TGO endast 2 kronor 20 öre per ton. För att nå upp till en samlad merinkomst för staten av 16 miljoner kronor skulle behöva brytas ytterligare 1,65 miljoner ton eller tillhoppa 5,4 miljoner ton och för att nå upp till en merinkomst av 20 miljoner kronor skulle behöva brytas i runt tal 7,25 miljoner ton (3,75 + 3,5).

blott begränsat värde. Här till medverka olika omständigheter, i främsta rummet det förhållandet, att brytningskostnaderna få antagas komma att successivt stiga, i den mån man i större utsträckning tvingas över från brytning i dagbrott till djupbrytning.

För att en uppfattning skulle vinnas om betydelsen av den kostnadsökning, med vilken man av nyss angivna skäl har att räkna vid fortsatt gruvbrytning, ha vissa beräkningar verkställts av kommerseråden Sidenvall och Carlborg. För tioårsperioden från den 1 oktober 1947 skulle enligt dessa beräkningar vid oförändrad löne- och prisnivå kostnadsökningen vid en brytning av 6,35 miljoner ton för år — vilket nära motsvarar medelbrytningen under tioårsperioden 1 oktober 1933—30 september 1943 — uppgå till omkring 70 öre per ton. Med den antagna brytningskvantiteten betyder detta en totalkostnad å i runt tal 4,45 miljoner kronor. Beräkningen bygger på förutsättningen, att brytningen fördelas på de olika malmfälten på samma sätt som åren 1933—1943.

Korrigeras den föregående uppskattningen av den för förräntning erforderliga malmbrytningen med hänsyn till den sålunda beräknade framtida kostnadsökningen, ökas brytningskvantiteten från 5,4 till 6,1 respektive från 7,25 till 8,25 miljoner ton. Om en för några år sedan genomförd omläggning av driften till dagbrytning jämväl å nivåer, där tidigare förutsatts underjordsbrytning, icke kommit till stånd, hade man haft att räkna med den större kostnaden för underjordsbrytning vid en tidigare tidpunkt än nu är fallet, varför än högre brytningskvantiteter varit erforderliga för förräntning och amortering av lösesumman.

Även en motsedd ökning av pensionsutgifterna inom bolaget kommer att föranleda en stegring av bolagets kostnader per ton malm. Dessa utgifter ha under senare år alltmåra ökats och närma sig nu 2 miljoner kronor om året.

Hur otillfredsställande än de framlagda beräkningarna äro såsom underlag för en bedömning av förräntningsmöjligheterna, torde de dock erbjuda den bästa utgångspunkt som nu står att vinna. Om man med alla förbehåll — i syfte endast att vinna en kvantitativ bestämning av frågeställningen — försöker att med stöd av det anförda bilda sig en mening om hur stor brytning som erfordras för tillfredsställande förräntning av lösesumman, kommer man närmast till att brytningen vid oförändrad relation mellan priser och löner måste uppgå till något sådant som 7 miljoner ton om året, för den händelse man begränsar sig till 4 procent förräntning, och till ca 9 miljoner ton, om förräntningskravet höjes till 5 procent. Till jämförelse må nämnas, att genomsnittsbrytningen under högkonjunkturen 1935—1943 uppgick till något mer än 7 miljoner ton om året.

Om de angivna brytningskvantiteterna kunna realiseras liksom även om de priser kunna uppnås, som äro en förutsättning för att kvantitetsberäkningarna skola kunna tillmätas praktiskt intresse, blir givetvis helt beroende på de kommande konjunkturen för malmexporten. Svårigheterna att bedöma dessa äro nu större än eljest. Här må endast erinras om de särskilda

omständigheter, som betingat de gynnsamma pris- och avsättningsförhållandena under de gångna åren, samt om att den svenska malmen haft sin viktigaste avsättning till stålverk, där den s. k. Thomasmetoden kommer till användning, d. v. s. främst de westfaliska och obereschlesiska industriområdena.

Departementschefen.

Frågan om förvärv för statens räkning av äganderätten till de norrbottenska malmfälten togs redan vid detta århundrades början upp till övervägande. Den har sedan vid upprepade tillfällen varit föremål för statsmakternas behandling. Såsom framgår av den här tidigare lämnade redogörelsen, ha därvid inga invändningar framförts mot ett dylikt förvärv. Man synes tvärtom ha varit i stort sett ense om det önskvärda i att dessa värdefulla naturrikedomar förr eller senare ginge över i samhällets ägo. Däremot har frågan om den ersättning till de enskilda, som av staten skäligen borde erläggas, givit upphov till starka meningsbrytningar vid riksdagens behandling av de avtal, genom vilka förhållandet mellan de enskilda aktieägarna och staten vid olika tider blivit reglerat. Det må vara nog att såsom uttryck för den tidigare inställningen hänvisa till det anförande, varmed departementschefen inledde sitt förord för det vid 1907 års riksdag framlagda regeringsförslaget till uppgörelse i malmfrågan. Den principiella delen av detta anförande har återgivits i det föregående (s. 6 och 7).

Då frågan om inlösen enligt 1927 års avtal av de enskildas andel i malmbolaget nu för första gången kommer upp till avgörande, synas de skäl fortfarande äga giltighet, som tidigare varit bestämmande för statsmakternas hållning. Av olika anledningar, på vilka det här icke är nödvändigt att ingå, ha naturrikedomarna i de norrbottenska malmfälten ansetts intaga en sådan särställning, att man oberoende av skilda ekonomiska samhällsuppfattningar kunnat förorda ett överförande i samhällets ägo. Det hälftenbruk mellan staten och enskilda aktieägare, representerade av TGO, som genom 1907 års avtal åvägabragtes, torde därför i regel ha uppfattats såsom en övergångsform. Söker man ur erfarenheterna av denna delade äganderätt finna ledning för bedömande av inlösningsfrågan, torde väsentligen följande vara att framhålla.

Formen av enskilt företag med ledningen i väsentliga hänseenden lagd i de enskilda delägarnas hand har i vissa utrikespolitiska lägen ansetts innebära fördelar, när staten icke behövt direkt uppträda såsom förhandlande part. Det är möjligt att denna föreställning tidigare i viss mån svarat mot de verkliga förhållandena. Erfarenheterna från krigsåren och de antaganden som nu kunna göras om framtiden, ge icke stöd åt uppfattningen att en dylik formell särskillnad kan bli av nämnvärt gagn vid våra ekonomiska eller politiska uppgörelser med utlandet. Handelspolitiskt kan det däremot anses ha en viss betydelse, att försäljningen av malm från de norrbottenska fälten och från Grängesbergs gruvor sker gemensamt och att praktiskt taget hela den svenska malmexporten sålunda handhaves såsom en enda stor affär. Förut-

sättningar böra emellertid finnas för sådant samarbete även sedan de norrbottniska malmfälten övergått i statens ägo.

Svagheter i den delade äganderätten framträda, när det gäller produktionspolitiken och sysselsättningspolitiken. Regler för brytningens bedrivande ha icke kunnat uppgöras enbart med hänsyn till det för hela landet eller ens för gruvföretaget på lång sikt bästa. Man har också haft att beakta de båda parternas stridiga intressen rörande inlösning vid den ena eller andra tidpunkten. Den långa raden av tilläggsavtal eller nya avtal under de snart förflutna fyrtio åren bär i olika avseenden vittnesbörd om svårigheterna vid ett hälftenbruk, där inte båda parternas intressen äro klart identiska.

Vad sysselsättningspolitiken beträffar är det också naturligt att den enskilde delägaren är böjd att se frågan om arbetstillgången på kortare sikt och med mindre hänsyn till hela arbetsmarknadens läge än som för staten synes ofrånkomligt. En politik som syftar till utjämning av sysselsättningen möter utan tvivel mindre svårigheter, om äganderätten helt ligger i det allmännas hand.

De olägenheter, som sålunda måste vidlåda ett hälftenbruk av ifrågavarande art, bli naturligtvis mindre framträdande, i den mån den enskilde delägarens syn på företagets ekonomiska och sociala uppgifter närmar sig den, som företrädes av det allmänna. Samarbetet med den nuvarande bolagsledningen har i detta hänseende ägt rum under gynnsamma förutsättningar. I regel torde ett mindre mått av samstämmighet vara att räkna med, och under tider av ekonomiska påfrestningar kunna väntas slitningar mellan enskilda och allmänna intressen, som icke kunna få en tillfredsställande lösning. Av sålunda anförda skäl finner jag det i och för sig önskvärt, att den sedan gammalt uppdragna linjen fullföljes och att staten förvärvar den fulla äganderätten till de norrbottniska malmfälten.

Det är emellertid nu lika litet som tidigare möjligt att praktiskt förverkliga denna önskan utan hänsyn till det pris, som behöver erläggas för inlösen av de enskilda aktieägarnas andel. I det föregående har redogörelse lämnats för de preliminära beräkningar som verkställts rörande den sannolika storleksordningen av inlösningssumman enligt 1927 års avtal. Beräkningen slutar på en summa av omkring 400 miljoner kronor, för den händelse inlösen begäres av staten, och på ett omkring 50 miljoner kronor lägre belopp, om inlösen på grund av oenighet om de framtida järnvägsfrakterna skulle påfordras av TGO. Huruvida de sålunda framräknade summorna skola anses utgöra ett skäligt pris eller ej, torde bli föremål för olika omdömen i den mån man därvid utgår från olika uppfattningar angående skäligheten i de avtal som reglerat förhållandet mellan TGO och svenska staten. Vill man bortse härifrån och i stället anlägga rent kommersiella synpunkter, har man närmast att hålla sig till de kalkyler som uppgjorts över förutsättningarna för att en lösesumma av nämnd storleksordning skall kunna förräntas. Det är icke möjligt att uttala någon grundad mening om, huruvida dessa förutsättningar komma att föreligga. De ovissa faktorer, med vilka man i detta fall har att räkna, äro alltför talrika. Enligt min mening är det icke heller nödvändigt att söka ett

svar på denna förräntningsfråga för att komma till en bestämd uppfattning om hur frågan om prisets skälighet bör från statens sida bedömas. Följande synpunkter förefalla därvid vara avgörande.

Malmavtalet förutser rätt för staten att vart tionde år, med början 1947, begära inlösen av aktierna i enskild ägo. Den senast förflutna tioårsperiodens vinst per ton malm blir avgörande för priset. Den period vars vinstresultat skall läggas till grund för en inlösen 1947, har för malmbrytningen varit en tid av enastående högkonjunktur. Den starka ökningen av de brutna kvantiteterna har sänkt genomsnittskostnaden och stegrat vinsten, samtidigt med att en fortgående rustningskonjunktur gynnsamt påverkat priserna. Slutsatsen blir att den på dessa säregna omständigheter grundade lösesumman måste framstå såsom på längre sikt onormalt hög och utan allt tvivel högre än vad man å statens sida tidigare väntat.

Jag finner mig av anförda skäl böra förorda, att tillsägelse om inlösen av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB i enlighet med föreskrifterna i gällande malmavtal nu icke göres från statens sida. Med hänsyn till frågans räckvidd torde riksdagen böra beredas tillfälle att taga ställning till detta förslag, innan slutligt avgörande träffas.

För den händelse riksdagen biträder uppfattningen, att tillsägelse om inlösen icke bör ske, kan fråga uppkomma om förvärv av TGO:s aktier i LKAB på andra och för staten gynnsammare villkor än de som vid tillsägelse om inlösen automatiskt träda i tillämpning. De skäl jag i det föregående anført rörande det önskvärda i att staten förvärvar hela äganderätten, synas mig så bärande, att det förtjänar undersökas om möjligheter föreligga till sådant förvärv. Frågan om eventuell inlösen på andra villkor än de avtalade har ansetts böra tagas upp med bolaget, först om och när beslut fattats, att inlösningsrätten enligt avtalet icke skall utnyttjas av staten. Det är sålunda ovisst huruvida bolaget anser sig kunna överväga en sådan inlösen. Om så skulle befinnas vara fallet, torde hinder icke böra möta att förhandlingar i ämnet upptagas med bolaget.

Med åberopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte genom proposition föreslå,

att riksdagen förklarar sig lämna utan erinran, att tillsägelse om inlösen av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB per den 30 september 1947 enligt bestämmelserna i gällande malmavtal icke sker från statens sida.

Med bifall till denna, av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan, förordnar Hans Maj:t Konungen att proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Gösta Renlund.